

марксистко-ленински подход към художественото наследство изобщо.

Синхронното изучаване на художествената литература и литературознанието като две страни на единия литературен процес е принципно положение в изследването на Г. Димов. Той достига до ценни изводи за същността на критиката и на литературоведската дейност изобщо като обществено и научно-естетическо явление. Те пронизват цялото изложение на труда и утвърждават марксистко-ленинското разбиране в тази област.

Стойността на книгата като „Иван Вазов и българската литературна критика“ според нас трябва да се търси не само по отношение на това, доколко изчерпателно и убедително са разрешени проблемите в нея, но и доколко тя предлага материал за бъдеща научноизследователска работа. За да се характеризира по-пълно гражданската и писателската индивидуалност на Вазов, подчертава се необходимостта от по-цялостно изучаване на начина, по който поетът посреща писаното за него. За да се открие по-ярко неговата самобитност, за да се очертае духовният ръст на Вазов и приносът му в обогатяване на художествения опит, на духовната култура, нужни са изследвания със сравнително-исторически характер. Наред с това внимание заслужават мненията на отделни автори, писали за Вазов, какъвто е случаят със Захари Стоянов, литературните отношения между д-р К. Кръстев и Вазов, проблемата Вазов — Пенчо Славейков.

Книгата на Г. Димов обаче подсказва и идеи за разработка на въпроси от по-общ историко-литературен и социално-психологически план. Препоръчва се да се пристъпи към по-обстойни проучвания на функционалната роля на художествените завоевания през отделните исторически периоди и най-вече с оглед на нашата социалистическа съвременност. Да се проследи въздействието на Вазовото творчество върху духовното и идейно-естетическото изграждане на съвременния човек се определя като задача с първостепенно научно, обществено и идеологическо значение.

Намираме, че сериозното изследване на Г. Димов би спечелило, ако хронологическият принцип при излагане на литературно-историческия материал по-тясно се съчетае с проблема, за да се постигне още по-голяма вътрешна спойка на изложението.

Заслужава да се потърси възможност и за по-цялостно представяне на критическата дейност на отделни по-изявени личности, свързани с Вазовото творчество (разпокъсана в някои случаи), заради хронологическия принцип.

Освен това би могло да се отбележи още, че научният анализ на фактите, промисленото им идейно-естетическо осветляване на някои места в книгата се губи поради това, че прееобладават библиографските факти.

Това се наблюдава особено при разглеждане на критическите изследвания от по-ново време.

Нашата наука има нужда от трудове като „Иван Вазов и българската литературна критика“, защото те дават възможност да се разкрие взаимодействието между художествена практика и литературна теория — една област, която е твърде малко изследвана у нас.

Васил Пернишки

„ПЕВЕЦ НА СВОЯ ЖИВОТ.“

Книга за Кирил Христов“

от КРЪСТЬО КУЮМДЖИЕВ

Изд. „Бълг. писател“, 1974. 172 с.

Кръстьо Куюмджиев проявява интерес към поети, които невини са се отличават с мащабност на дарованиято, но имат собствен свят и оригинална духовна физиономия. На него му доставят материал за наблюдения и разсъждения Николай Лилиев, Никола Ракитин, Валери Петров, Петър Алипиев, Петър Караангов — поети, които за мнозина изглеждат „встрани“ от главното направление на нашата литература. В статиите си за тях критикът е по-интересен и находчив — още едно доказателство, че тук намира проблематиката, която го интересува. С това можем да си обясним и неговия — вече траен — интерес към личността и творчеството на Кирил Христов: след издадения през 1967 г. очерк за него сега с книгата си „Певец на своя живот“ той отново се връща към тази тема.

За Кирил Христов е писано доста: Михаил Арнаудов, Владимир Василев, Никола Атанасов, Цветан Минков, Жельо Авджиев са само част от авторите, занимавали се с неговото творческо дело. Желанието и амбицията на един сравнително по-млад критик и изследовател като Кр. Куюмджиев да се заеме с автор, за когото има десетки изследвания и дори обемисти трудове, говори, че този критик обича да руши общоприетите веднъж загинали схеми, да се противопоставя на общия вкус. С тези неща той неведнъж е дразнил, почти като правило неговите статии и книги предизвикват „реакции“. Още в началото ще заявя: не са малко нещата, с които може да ни подражни и „Певец на своя живот“.

Книгата „Певец на своя живот“ не е монография, а е посветена по-скоро на избрани въпроси от биографията, личността и творчеството на поета. По-подробно внимание е отделено на следните въпроси: ролята на детските и юношеските години за оформяне на личността на Кирил Христов; генетическият подтик (често пъти личен, дребнав, користен) за раждането на редица негов

творби: Кирил Христов и кръга „Мисъл“, като поотделно и подробно са разглеждани взаимоотношенията му с д-р Кръстев, Пенчо Славейков и Яворов; авторът на „Чета на Балкана“ и Вазов; отношението му към народната песен и др.

Куюмджиев обръща внимание на биографията на поета — по-специално на детските и юношеските му години, — като по-нататък изоставя строго биографичния елемент или твърде общо го преплита с гражданското поведение и творческата личност. Критикът ни дава да почувствуваме голямата роля, която изиграва при оформянето на К. Христов като човек и творец неговото сирашко детство и опожаряването на Стара Загора от турците по време на Освободителната война. Сирачеството и страднатата атмосфера на опожарения роден град сякаш оставят в чистата детска душа едно пепелище, което впоследствие нищо не може да запълни. Авторът на „Самодивска китка“ цял живот ще бъде измъчван от комплекса за враждебност на средата. Тази част от книгата на Куюмджиев е написана по-уравновесено, тук личи стремейт да се насити критическият разказ с известна доза историзъм, което говори за скъсване със силните фрази и импресионистичния произвол.

Куюмджиев не се занимава само с произведенията на Кирил Христов, не ги откъсва от биографията и личността му. По принцип това е правилно — въпреки че „вътрешният“ и „външният“ критически подход воюват отдавна и „външният“ или (общо казано) „формален“ подход, т.е. разглеждането на едно произведение като самостоятелно цяло, независимо от гражданската личност на автора вече половин век е доминиращият и по-актуалният. Но критикът нагазва и в една доста хлъзгава област, каквато е психологията на личността и психологията на творчеството. Опрян на многобройни информации и свидетелства на съвременници и на самия Кирил Христов (ръкописните мемоари „Време и съвременници“), той рисува психологическия портрет на поета. Откроява се фигурата на К. Христов — на места трагикомична, — разположена на фона на своите съвременници, литературните кръгове и групи, на фона на културно-обществените нрави. Сред литературните тенденции, борби и изисквания на онези епохи тя заема подобаващото ѝ се място. При това Куюмджиев не е само в ролята на историк, а най-вече на критик, който по начало е склонен да пренебрегва и съди. В случая историческата дистанция спрямо описваната личност и епоха му дава възможност да съди доста самоуверено. Това е критик, който остро реагира не само на художествените произведения, но и на психологическите моменти, на постоянната борба в душата на К. Христов, на неговата болезненост и мнителност. За Куюмджиев допирият с личността и творчеството на поета е едно емоционално преживяване, което той успява

да предаде на нас, читателите. Той притежава редица ценни за критика качества, като безпокойство и нападателност, категоричност и самоувереност, нерядко той умее тънко и дори жестоко да се подиграе със слабостите на своя обект. Тези неща много пъти са правели от него бляскав и интересен полемист. Но за литературния историк и изследовател твърде категоричното отсъждане и постоянното произнасяне на присъди могат да се превърнат и в уязвима слабост. Тази самоувереност не признава нюансите в оценката на нещата, не признава колебанието, последователното, стъпка по стъпка и дума по дума приближаване до проблемите, не признава най-сетне спокойната аргументираност на изводите. В случая нож с две остриета се е оказало и сълято разглеждане на личността и творчеството на К. Христов. Критикът произнася остри и безапелационни присъди, често пъти, без да прави уговорката, без дори да загатва към кого се отнасят те — към човека или поезията му. Кое е по-важно: житейското поведение на писателя или неговото творчество? Генетическият подтик за раждането на едно произведение или обективната стойност на това произведение като самостоятелна цялост? При четенето на „Певец на своя живот“ читателят постоянно си задава тези въпроси, без критикът да го удостоверява с някакъв отговор, без да показва диференцирано отношение, което в редица случаи е абсолютно необходимо.

„Певец на своя живот“ е изградена върху няколко критически тези — доста авторитарно поддържани от Куюмджиев. Те преминават през цялата книга и се повтарят като рефрен — на места с честота и явна акцентуираност. Десетки пъти е повторено наблюдението за липсата на самокритичност у Кирил Христов: този поет е „лишен от самоконтрол, от чувство за собствената си стойност“, „той изгубва мярка и усет за собствената си стойност“, „с обикновената си липса на чувство за самопреценка Кирил Христов казва по този случай...“, „Но Кирил Христов никога не е имал ясна представа за себе си и когато става дума за неговата поезия, той допуска не само тая грешка, той никога не е знаел в какво се състои силата му и в какво — слабостта.“ За липсата на обществени идеи у Кирил Христов четем: „не можеше да разбере, че творчеството без идеи е заплашено от бързо изчерпване“, „без големи идеи, без програма, без мироглед и философия — той не знае на какво да служи и как да служи...“ Ще спестя читателите за болезнеността на поета — иначе би трябвало да препиша голяма част от книгата. . .

Тези характеристики-оценки са интерпретаторският скелет, който лежи в основата на книгата. Тези повторения служат за организиране на изложения материал и на критическите наблюдения. Но въпреки това авторът не е успял да постигне вътрешна хомогенност и дори обикновен порядък в цялостната

композиция на книгата. Някои глави спойно бихме могли да разместим, без това да се почувствува от читателя.

Но тези повторения са предназначени главно да заместят ролята на аргументите. Те трябва да ни въплътят просто важни черти от личността и творчеството на поета, да изиграят ролята на опорни точки. Защото Куюмджиев е навлязъл в една — както вече казах — твърде сложна област, каквато е психологията на личността и психологията на творчеството. В областта на психологията и психологическите подбуди няма критерий за правдоподобие на дадени тълкувания. Всяко обяснение и тълкуване на дадена постъпка е еднакво правдоподобно. И точно затова дразни твърдостта, с която критикът налага своето мнение. В същото време, разглеждайки поетическия текст, имаш пред очите си нещо обективно и непосредствено съществуващо, което гарантира обективност и на критическата интерпретация. Тази слабост е не толкова лично на Куюмджиев, колкото произтича от изборния от него импресивен подход към темата, който не търпи спокойното и аргументирано разработване на дадени проблеми и не разграничава личността и творчеството дори там, където е необходимо.

В книгата обаче има и слабости, които са си чисто негови... Често се натъкваме на резки противоречия. В своята разпаленост и в стремежа си към ефектност авторът отрича неща, които упорито е въплътявал. Един път четем: „Нистина, той сякаш усеща света само с кожата си, със сетивата си. В тоя страстен, като че незасегнат от цивилизацията дивак има нещо симпатично...“ (с. 10), но по-нататък научаваме, че за К. Христов „европейството“ е било мечта през целия му живот“ (с. 16). Уж този поет е без обществени идеи, а пък излиза, че: „Социалистическите идеи, кръжочите, дружбата му с Георги Бакалов и други социалисти оформят от юношата Кирил Христов един поет с будно социално чувство и обществени идеали, един поет с чувствителен слух за страданията на трудовия експлоатиран народ“ (с. 26). Но не бързайте да явявате, защото в края на същата тази 256 с. ще прочетете: „съв свойствената си политическа и идейна индиферентност той е готов да печата където и да било, да бъде хвален от когото и да било, стига да бъде хвален“. И последно: критикът настойчиво ни убеждаваше, че Кирил Христов е лишен от чувство за самоценка, а на с. 49 цитира едно негово писмо до Пенчо Славейков от 8 май 1903 г., в което се казва: „Пенчо, подавам ти ръка за помирение и те моля да не отдръпваш своята. Ти знаеш, че нам е съдено да бъдем свързани по-яко и от братя: братя до живот, а ние ще пребъдем и след смъртта си един до друг в историята на българското слово.“ Няма да коментирам случая, че ка-

жа само, че когато пише тези редове, поетът не е навършил 28 години.

„Певец на своя живот“ е написана интелигентно, с един стил, нелишен от изисканост и остроумие. Тя е приятна за четене, дори може да достави удоволствие. Но всички тези качества не могат да изкупят един сериозен недостатък: липсата на прецизност в критическите съждения. Някои от твърденията на критика са верни в основата си, но — доведени до крайност — будят възражение. Така е с основната му концепция за Кирил Христовото творчество, предадена твърде категорично от заглавието: „Певец на своя живот“. Само на своя живот ли? Ако поезията на Кирил Христов е лишена от обществени идеи и от национално-исторически корени — кое би й осигурило толкова дълъг живот? Това, че много от работите му нямат определен философско-политически подтик за създаването им, не значи, че те обективно не съдържат философско-политически идеи. Психологическият генезис на едно стихотворение не може да определя неговия по-нататъшен смисъл. В едно стихотворение остава твърде малко от индивидуалното намерение на автора в сравнение с обемността на значението, което набира с времето обективно функциониращата творба. Ще си послужа с един пример: Кирил Христов се е карал с Пенчо Славейков и за отмъщение му посвещава една епиграма:

СУХАК

П. С-ву

Бук, дълб ли бе нявга тоз скелет — едвам и дърварят отгнал би. Шръхнали клони сред зеленина. Печален и ням стои той. Видът му и птичките гони.

Но шом кат наесен гора оголей, сухакът наперва се, сякаш се радва... Шо, лятос пак всичко, че ще зеленей край него, очакващ дърварската брадва?

Но за читател, който не знае тези подробности, няма тя не би прозвучала като насочена срещу регрограда, който спъва развитието на младото и свежето?

Изобщо представянето на поета като някакво същество, което само преживява, но не е способно да мисли, като същество, което е подвластно само на „магията“ на поезията — е твърде остаряло и почти изоставено от актуалните изследователски школи. И че въпросът за поезията не е само въпрос на „магия“, Куюмджиев го доказва по един косвен и неосъзнат от него начин. Разглеждайки редакциите, които Кирил Христов е правил на своите стихове, той твърди, че някои езикови поправки отслабвали тяхната сила, а други, обратно, засилвали въздействието им. Значи въпросът за поезията не е само въпрос на магия, а и чисто езиков въ-

прос. Една такава идея вече е доказала, че е перспективна.

Като критик Куюмджиев е твърде определено рожба на конкретно историческо време: времето след Априлския пленум, когато всички израстваха като реакция на предния период, период на социологизация, псевдоакадемична сухота и ортодоксална праволинейност. Затова той може да си позволи да бъде вътрешно противоречив. Тази книга е запазила в себе си атмосферата на творческо дръзновение и неспокойствие, на риска на личния вкус и собственото мнение, които ознаменуваха периода след 1956 г. Лично аз съм склонен да търся и едно друго оправдание: имайки в основата си очерка „Кирил Христов“ (1967), „Певец на своя живот“ представя един по-ранен етап от развитието на критика, доказателства за преодоляването на който ни даде предната му книга „Критически делници“.

Здравко Недков

„КНИГА ЗА ДОРА ГАБЕ“ от ИВАН САРАНДЕВ

Изд. „Български писател“, 1974. 245 с.

Още като замисъл книгата на Сарандев носи нещо смело в литературната си изява. Обикновено е прието историко-биографични и литературно-критически изследвания за живота и произведенията на даден автор да се пишат, когато изследователят е отделен с достатъчен брой години от епохата на обекта на неговия интерес. Комплексът от препятствия и усложнения, свързан с появата на този литературен жанр, би могъл да бъде преодолян (що се отнася до съвременници) при наличие на необходима култура и толерантност от страна на изследователя, които да не позволят публикуването на любопитни, но не необходими подробности.

Написването на книга за жизнения и творчески път на поетеса като Дора Габе е задача, която изисква художествено ориентиране в многообемен фактически материал, познаване на общественно-политическата действителност и литературните влияния, кръстосали се в една изтънчена лирическа натура и резонирали с различни височини. От друга страна, за свързването на всичко събрано и проучено е необходима не само ерудиция и талант, но и дълбочина на философското мислене и проникване, за да се достигне до обяснението на видими неща и явления, които изглеждат на пръв поглед причудливи. Трябва да отбележа, че при Иван Сарандев всички тези предварителни условия отдавна са се срещнали и няколкогодишната му работа даде като резултат една наистина богата книга; и като художествена илюстрация на

един интересен живот, и като психологическо докосване до една странна творческа личност, и най-важното — като цяло.

Въпреки че е установено разглеждането на дадена книга да започва от началото, аз ще започна от края, или по-точно ще взема като начало част от заключителните думи на Сарандев: „Не са поетическа метафора думите „Откакто се родих, на всички поколения връстница станах“, а факт от нейната житейска и творческа биография. Но да бъдеш връстница на поколенията само в календарния смисъл на понятието — това едва ли е основание за високо самочувствие. Едва ли! Не побелелите коси са решителните аргументи в негова полза, а духовната връзка с всички поколения, които са дошли след нея, неизтощимата и дарба да се слива със съвремението, да го попива с всички сетива и тайници на поетическата си същност — ето къде са според мен основанията за усещането, че е „станала безсмъртна“.

Не съм далеч от мисълта, че „вечната младост“ е не само доминиращ мотив в поезията на Дора Габе, но и подчиняващ принцип в изследователската дейност на Иван Сарандев, довеждащ безусловно до една от най-характерните черти на поетическото усещане, а именно вживяването и вчувствуването. В литературната практика принципите: какво пишеш и как пишеш — са неразривно свързани, но въпреки това малко творци биха могли да се похвалят с умелото им съгласуване. Дора Габе е от авторите, надарени с чудесната способност за превъплъщение, свидетелство за което е широкият диапазон на творчеството ѝ, включващо произведения за най-малките; преводачески, обществена и културно-просветна дейност; и достигане своя неочакван връх в умдърлята интимна лирика.

Започнал книгата си по общоприетия начин на изложение на събития и отбелязване на факти, нещо неизбежно при писането на подобна творба, Иван Сарандев много скоро изоставя обективното, но натежавашо описание, за да даде простор на фантазията и широта на погледа си. Това естествено увеличава не само четивността на книгата, но най-вече нейната художествена стойност като самостоятелно произведение. Акцентуването на авторската мисъл върху определящи жизнени моменти в цялостното развитие на изложението убедително доказва детайлно познаване на житейския и творчески път на поетесата. И това, че ни предлага своето виждане за нещо проучено и опознато, е безспорно немалък плюс в неговата художествена характеристика. Благодарение на богатите асоциативни и комбинативни възможности на човешката мисъл налице са неочаквани и разнородни, но не и безцелни скокове в литературното поле, които предпазват интереса от претоварване посредством малко художествено отклонение.